

BÂKÎ'DE GÜL

Nazmi ÖZEROL*

Özet

Klasik Türk şiirinde "gül", bütün özellikleriyle en önemli göstergelerden biri olmuştur. XVI. yüzyılın büyük şairi Bâkî'nin şiirlerinde "gül"ün çeşitli yönleriyle incelendiği bu çalışma giriş ve üç bölümden meydana gelmektedir. Giriş bölümünde bir çiçek türü olan "gül"ün özelliklerinden, Klasik Türk şiirindeki öneminden ve çağrışım zenginliğinden bahsedilmiş; ardından "gül"ün kullanım şekilleri ele alınmıştır. Birinci bölümde rengi, şekli, kokusu, narinliği gibi çeşitli özellikleriyle sevgili ile gül bağlantısı ele alınmıştır. İkinci bölümde, "gül"le ilgili unsurlar ve bunların çeşitli sanatlar aracılığıyla somut ve soyut kavramlarla ilişkilendirilmesi üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde, kavramların gösterge değeri de dikkate alınarak gülün ifade ettiği diğer anlamlar ve "gül" denince akla gelen unsurlardan bahsedilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bâkî, Dîvân, gül, çağrışım.

ROSE FOR BÂKÎ

Abstract

The rose has been one of the most important sign in classical turkish poetry. This study occurs from entrance and three more parts in which the rose is investigated with several side in the Bâkî's poetries, who is an important poet of sixteenth century. In the entrance part what is mentioned about the specialities of rose as a kind of flower, the importance of it for classical turkish poetry and the richness of connotation as a signification. Then the uses of rose is dealt. In the first part the connection between love and rose is mentioned in terms of its various qualities such as color, shape, smell and delicacy. In the second part elements about rose and association of these elements with concrete and abstract concepts through some various arts are emphasized. In the third part, it's talked about the other means of rose and what comes to mind when the subject is rose by attention of concept.

Keywords: Bâkî, Dîvân, rose, connotation.

Giriş

Klasik Türk şiirinde en çok sözü edilen çiçek güldür. Sevgilin sembolü olarak kullanılan gül, sevgilin bütün özelliklerini taşır. Renk, tazelik, incelik, narinlik, naziklik ve nazlılık hem gülün hem de sevgilin özelliklerindedir (Kurnaz, 1996: 220). Gül, sevgilin yüzü, yanağı ve dudağı gibi en çok dikkat çeken ve en güzel uzuvlarıyla benzerlik gösterir (Bayram, 2007: 211). Gerek koku gerekse renk bakımından çok güzel olan gül, daima tazedir. Bu yönüyle bağın, çemenin ve baharın vazgeçilmez bir ögesidir. Baharın diğer adının gül olması da güle verilen önemden ileri gelir.

Gülün bir gösterge olarak şiirlerde yer alışı dış dünya ile sınırlı değildir. Şiirde kullanılan göstergelerin bir de duygu değeri vardır (Aksan, 1999: 77). Gül, aynı zamanda insanın psikolojik durumunu yansıtmada bir simge olarak da kullanılmıştır. Sevgilin ağzı yerine kullanılan ve sır saklayan bir gülü andıran goncanın açılmamış

* Yrd. Doç. Dr., Adiyaman Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, nazmiozerol@hotmail.com

olması, suskunluğu ifade ettiği için âşığın üzüntüsüne sebep olur. Sevgilinin konuşmaya başlaması veya gülmesi goncanın açılmasına benzetildiğinden sırlar açığa çıkar; bu âşık için bir lütuftur ve sevinç vesilesidir.

Gülün Klasik Türk şiirinde sık kullanılan bir gösterge olmasında, kültürel bakış açısı ve asırlardır üzerine yüklenen anlamlandırmalar, efsaneler ve inançlardan kaynaklanan çağrışım zenginliği de etkili olmuştur (Ayvazoğlu, 1999: 89-111). Dinî-tasavvufi kullanımlarda güle değişik anlamlar yüklendiği görülür. Gül, bazen Allah'ın bazen de Hz. Muhammed'in simgesidir (Uludağ, 2002: 149). Gül, aynı zamanda cennet çiçeğidir. Hz. İbrahim ateşe atılınca ateş, gül bahçesine dönmüştür (Pala, 1989: 190). Tasavvufi sembolizmde gonca hâlinde olan gül birliği (vahdeti), açılmış gül ise çokluğu (kesreti) temsil eder. Gülşen, yani gül bahçesi gönül açıklığı, yahut kirinden pasından temizlenerek İlâhî güzelliğin yansımaya hazır hale gelmiş kalptir. Gonca, halvet halini, yani insanın kendisiyle ve Allah'la baş başa kalmasını temsil eder. Gül, ömrünün kısalığı dolayısıyla hayatın geçiciliğini de ifade etmektedir (Ayvazoğlu, 1999: 87).

Klâsik Türk şiirinde gül ile bülbülün aşkları dillere destandır. Gül, bülbülün sevgilisidir. Âşık da sevgili denen gül karşısında şakıyıp duran bir bülbüldür. Gül ile bülbül arasındaki bu aşk hikâyesini anlatan "Gül ü Bülbül" adıyla müstakil eserler dahi yazılmıştır.

Aslında bir çeşit dikenli çalı olan gül, güzel kokusuyla ve çeşitli renklerdeki muhteşem çiçekleriyle çağlardan beri insanları derinden etkilemiş ve seçkin bir yerin sahibi olmuştur. Hafız'dan Ronsard'a, Yunus'tan Tagore'a, Hayyam'dan Goethe'ye, Fuzulî'den Rilke'ye kadar bütün dünya şairlerinin üzerinde birleştiği tek çiçek güldür (Ayvazoğlu, 1999: 84-99).

Bâkî'nin Şiirlerinde Gül

Klâsik Türk şiirinde gül en çok, sevgiliyi anlatmanın aracıdır (Kortantamer, 1993: 414). Sadece Necatî, Hayâlî, Fuzulî ve Nev'î'nin gül kasideleriyle Bâkî'nin gül redifli altı gazeli bile çiçeklerin sultanı gülün Klasik Türk şiirinde ne kadar zengin bir hayâl dünyası yarattığını göstermeye yeter (Ayvazoğlu, 1999: 84-99).

Klâsik Türk şiirinin en büyük temsilcilerinden olan ve devrinde "sultânü's-şuşu'ârâ" diye tanınan Bâkî'nin, şiirlerinde "gül"e çokça yer verdiği görülür. Gül; goncasıyla, açılışıyla, yapraklarıyla, yapraklarındaki çiğ taneleriyle, dalıyla, dikenleriyle, fidaniyle, çeşitli cinsleriyle, görünüşüyle, kokusuyla hemen hemen bütün unsurlarıyla Bâkî'nin mazmun dünyasında çiçekler¹ sultanı olarak tahtına oturmuştur. Gül; teşbih, teşhis, istiare, leff ü neşr, tenasüp, tezat, telmih, hüsn-i talil gibi sanatlar aracılığıyla çeşitli somut ve soyut kavramlarla ilişkilendirilmiştir.

¹ Bâkî divanındaki bitkiler ve çiçeklerle ilgili bir yüksek lisans çalışması yapılmışsa da (Erdoğan, 2007) bu çalışmada çiçekler içinde önemli bir yeri olan gül müstakil olarak ele alınıp farklı bir bakış açısıyla değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Bâkî Divan'ında (Küçük, 1994) doğrudan doğruya "gül" adı 420 defa; güle ait unsurlar (gülsitân/gülistân, gülzâr, gülşen, gül-berg/berg-i gül, şâh-ı gül, hâr-ı gül, gül-bün, gül-âb, gül-gûn, gül-geşt) ise 207 defa zikredilmiştir. Bâkî Divan'ındaki bütün şiirler incelenerek hazırlanan aşağıdaki tablo "gül" ve "gül"le ilgili unsurların sayısal dağılımını göstermektedir.

Tablo I

Gül, verd, nesrîn	420
Gülsitân/gülistân	22
Güüzâr	28
Gülşen	90
Gül-berg/berg-i gül	25
Şâh-ı gül (gül dalı)	9
Hâr-ı gül	2
Gül-bün	2
Gül-âb	6
Gül-gûn	20
Gül-geşt	3
Toplam	627

Rengiyle, kokusuyla, narinlik ve zarafet sembolü olmasıyla şairlerimizin hayâl dünyasında çeşitli çağrışımlar oluşmasına neden olan ve Klasik Türk şiirinde çiçeklerin en gözdesi, en seçkini sayılan "gül"ün Bâkî Divan'ında kullanımı üç başlık altında sıralanmıştır.

I. Gül ve Sevgili

Gül, birçok beyitte doğrudan doğruya sevgili için kullanılır. Çiçeklerin sultanı nasıl ki gülse, güllerin sultanı da sevgilidir:

Lâleler bezm-i çemende câm-ı 'işret gösterir
Devletinde husrev-i gül 'ayşa ruhsât gösterir² G. 13/1

Sevgili, âşık için koynuna girilecek bir ra'na gülüdür:
Niçin ağlarsın felekden bilsem ey şeb-nem seni
Çün girersin her zaman bir verd-i ra'na koynuna G. 430/3

Gül yanaklı sevgili güzellik bahçesinin gülüdür:

Dürme yüzünü gonca-sıfat bana nâz idüp
Aç verd-i bâğ-ı behçeti ey gül-'izâr gül G. 305/5

² Sabahattin KÜÇÜK, Bâkî Divanı, TDK Yayınları, Ankara, 1994. Çalışmadaki örnek beyitler bu kitaptan alınmış olup gazeller G; kasideler K harfi ile gösterilmiştir. İlk sayı şiir numarasını, ikinci sayı beyit numarasını göstermektedir.

Sevgilinin yanağı, yüzü, dudağı, kulak memesi, boyu, endamı; şekli, rengi, tazeliği, çekiciliği ve güzelliği yönüyle güle benzetilir.

Sevgilinin gül renkli yanağının kırmızılığını gören lale, bu güzellik karşısında sevgiliyi kıskandığı için ayağı çamur içinde kalmış, hiçbir yere hareket edememiştir. Sümbül ise sevgilinin güzel saçını görünce kederlenip perişan olmuştur:

Lâle reşk-i ruh-ı gül-gûnun ile pâ-der-gil
Gam-ı zülfünle perîşân u mükedder sünbül K. 24/36

O gül yanaklıya (sevgili) saçları yüz örtüsü olursa taze sümbülün hali perişan olur:

Olsa zülfi o gül-'izâra nikâb
Olur âşufte sünbül-i sır-âb G. 19/1

Sevgilinin boyu servidir, yanakları güldür:

Hakkâ budur ki şimdiye dek râst gelmedüm
Kaddün gibi nihâle eyâ serv-i gül-'izar G. 101/4

Ey gül yüzlü sevgili! Baş ve sinem taze yaralarla süslense ne olacak? Kırmızı lalelerin yeri dağ ve çöldür:

Tâze dâğımla ser ü sîne n'ola zeyn olsa
Kûh u deşt ey yüzi gül lâle-i hamrâ yiridür G. 6/3

Bahar mevsimi bile sevgilinin yoluna çiçeklerini, yapraklarını saçmıştır; sevgiliden gül gibi olan yüzünü, gül bahçesine göstermesi istenir:

Dehen-i gonca-i ter dürlü letâif söyler
Gülüp açılsa 'aceb mi gül-i rengîn-ruhsar K. 18/22

Eğer âşık sevgilinin gül gibi olan yüzünün vasıflarını tam manasıyla anlatmaya kalksa goncaların hepsi kıskançlığından âdeta yakasını parçalayarak açılır:

Gül yüzün vafında bülbül kılsa elhânı dürüst
Bağda bir goncanın kalmaz girîbânı dürüst G. 22/1

Sevgilinin dudağı aşk hastalarına şifa vericidir. Şair, sevgilinin şifa bağışlayan dudağını bir çeşit gül reçeli olan "gül-be-şekker"e benzetir:

Dil-i mecrûha şifâ-bahş ruh u la'lündür
Gül-be-şekker bulur kuvveti tab'-ı bîmâr K.18/46

Şâir, bir gazelinde sevgilinin kulak memesini güle, küpesini de o gülün üzerinde bulunan çiğ tanesine benzetir:

Miyânın rişte-i cân mı gümüŝ âyîne mi sînen
Bînâgûŝunla mengûŝun gül ile jâledür gûyâ G. 6/4

Sevgilinin boyu ve endamı güle veya gülfidanına benzetilir:

Ten-i pâki 'arak-rîz olmuş ol serv-i gül-endâmun
Dökülmüş sâye-i Tûbâ bihiŝt-i câvidân üzre K. 8/2

Sevgilinin kırmızılar giyerek bir gülfidanı gibi yürümesi âŝıkları bülbül gibi inletmektedir:

Allar geymiş hırâm eyler nihâl-i gül gibi
Günde 'uşŝâkın hezârın zâr ider bülbül gibi G. 532/1

II. Gülle İlgili Unsurlar

“Gül Yapracağı”

Gülün taç yaprakları, kâğıt olarak düşünülür. Bu sebeple şiirde gülün açılmamış hâli, genellikle kitap veya defter olarak değerlendirilir. Sabâ yeli, yavaşça bu defterin sayfalarını çevirir ve etrafa gül kokusu saçıtır. Ŗair, ondan aldığı haz ve ilhamla sevgiliyi övmeye başlar (Pala, 1989: 208-209).

Bâkî Divan'ında gül yaprağı; sevgilinin yüzü, sinesi, yanağı, üzerine yazı yazılan kâğıt gibi anlamlarda kullanılmıştır. Sevgilinin gül yaprağı gibi olan gülen yüzü, laleye güzel renkler verir:

Goncayı dil-teng ider la'l-i dür-efŝânun senün
Lâleye hoş reng ider gül-berg-i handânun senün G. 268/1

Sevgilinin yanağı, taze gül yaprağına benzer; la'l gibi olan dudağı da saf şarap gibidir:

Ruhun berg-i gül-i sîr-âbâ benzer
Leb-i la'lin ŝarâb-ı nâba benzer G. 116/1

Sevgilinin sinesi yeni açılmış gül yaprağına benzer:

Goncalar içre nihân eyleme gül-berg-i terün
Ya'ni seyr eyleyelüm sîneni çöz düğmelerün G. 277/1

Gonca ağzılı sevgilinin yanağı yabanî gül yaprağına teşbih edilir:

Ruhun ey gonca-dehen berg-i gül-i hod-rûdur
Dir gören zülf-i siyeh-kârün için şeb-terdür G. 46/1

Sevgilinin saçını ve yanağını tasvir etmek için, kâğıdı gül yaprağı olan defter yazılsa yeridir:

Yaraŝur zülf ü ruhun vafına defter yazsam
Kâğıdı berg-i gül ola hat-ı defter sünbül K. 24/41

“Gül Goncası”

Gonca, şekli itibariyle darlığı, sıkıntıyı; açılmış şekli yani gül hali ise darlıktan, sıkıntıdan kurtulmuşluğu ifade eder. Dudak da açılmamış hali ile goncaya, söz söylemek için açıldığında ise güle benzer (Küçük, 2002: 233). Şair, gönlü (kalp) şekli ve rengi bakımından goncaya benzeterek güzel söz söyleyenlerin gonca gibi kan ile dolmuş gönülleri ferahlatmayı, sevgilinin dudaklarından öğrendiğini söyler:

Goncaâsâ kan ile tolmiş gönüller açmağı
Lebleründen öğrenür var ise şîrînkârlar G. 85/3

Âşık, derdini sevgiliye söylese de sevgili gonca gibi kapalı olan ağzını açıp ona teselli vermez:

Tesellî virmez ey dil derdün ol cânâne söylersün
Açılmaz sana gûyâ gonca-i handâne söylersün G. 361/1

Sevgilinin ağzı, açılmamış gül gibi o kadar dardır ki ona gönül verenler hakkında asla söz söylemez:

Dil-dâdelerün hakkına söz geçmedi hergiz
İnsâf ‘aceb teng imiş ey gonca dehânun G. 278/2

“Gül Dalı”

Bâkî Divan’ında “şâh-ı gül” olarak geçen gül dalı çeşitli tasavvurlar içinde ele alınır. Bahar mevsimi, zevk ve eğlence mevsimi olduğu kadar insanların birbirlerine yakınlaşması ve dostluğun da mevsimidir. Gül dalı ve yasemin fidanının kolları ile birbirlerine sarılmalarının zamanı gelmiştir:

Şâh-ı gül nihâl-i semen biri birinün
İrdi o dem ki kolını boynına salalar G. 203/6

Âşığın ayrılık gözyaşı, ot ve dikenden gül dalı ve erguvan yeşertir:

Küh-sâr-ı gamda gözyaşı hecrünle dem-be-dem
Hâşâk u hârî şâh-ı gül ü ergavân ider G. 109/2

Gül dalına hayat verecek onu büyütüp geliştirecek olan sevgilinin lütuf suyudur:

Şâh-ı gül neşv ü nemâ bulsa nem-i lütfından
Ola her gonca-i ter bülbül-i şîrîn güftâr K. 18/29

“Gül Dikeni”

Klâsik Türk şiirinde âşığa eziyet eden unsurlar dikene benzetilir. Bunların başında zaman, rakîp, cevri ü cefâ ve gam gelir. Sevgili güle benzer, rakîp de o gülün dikeni olur (Pala, 1989: 211). Bâkî Divan’ında gülün dikenle kullanıldığı “bî-hâr-ı gül” şeklinde iki tamlama bulunmaktadır; ancak bazı beyitlerde anlam bakımından gülün dikenini bazı unsurlarla ilişkilendirilmiştir.

Sevgili bahçe gezintisine davet edilir ve gül renkli şarap kadehi sanki cennet bahçesinde açılmış dikensiz gül gibidir:

Seyr-i bâğ-ı bezme gel câm-ı mey-i gül-gûna bak
Gülşen-i cennetde açılmış gül- i bî-hârı gör G. 71/4

Bu fânî bahçede yüz binlerce ilkbahar olsa da kadeh gibi bir dikensiz gül açılmaz:

Sad-hezârân nev-bahâr olsa bu fânî bâğda
Bir gül-i bî-hâr açılmaz Bâkî'ya sâgar gibi G. 499/5

Felek acımasız olduğu için gülfidanının (sevgili) dikenin döşeğinde yatması, âşığı çileden çıkarır:

Bâkî'ya devrân sitem-ger çarh bi-rahm olmasa
Pister-i hâr üzre n'eyler nâzenin endâm-ı gül G. 286/8

Âşık, râkip (hâr) elinden çok çekmiştir:

Hâr-ı zahmından neler çekdüğümü gülzârda
Bâğ-bân-ı bülbül-i giryâna söylen söylesün G. 395/4

“Gül Kokusu”

Gülün önemli özelliklerinden biri de kokusudur. Bahar gelince gül açılır ve etrafa güzel kokular saçılır, neşe ve sevinç başlar. Rüzgâr esince gülün kokusu her tarafa yayılır bu Allah'ın bir rahmetidir:

Bûy-ı nesîmü reng-i gül ü revnak-ı bahâr
Âsâr-ı fazl u rahmet-i Perverdigârdur G. 152/2

Şair, sümbül redifli kasidesinde sümbülün hoş kokulu olmasını misk ve gülsuyu ile yoğrulmasına bağlar:

Beden-i pâki neden böyle olurdu hoş-bû
Olmasa müşğ ü gül-âb ile muhammer sünbül K. 24/9

“Gülistân, Gülşen, Gülzâr”

Gül bahçesi anlamına gelen gülistân, gülşen, gülzâr sevgilinin güzelliği, yanakları, yüzü, ağzı ya da sevgilinin semti, vuslatı, aşkı ve kendisi için benzetme unsuru olarak kullanılır (Pala, 1989: 191).

Bâkî, bir şiirinde sevgilinin yüzünü gül bahçesi, kaşını da bu bahçenin bir köşesi olarak düşünmüştür:

Bana ebrû-yı rûy-ı cânânî
Bülbüle gûşe-i gülistâni G. 76/1

Gül bahçesi bazen bir insan olarak düşünülür; nergis ve gül, gül bahçesine epeyce güzellik verdiği için şimdi gül bahçesinin yüzü gözü açılmıştır:

Gülşene nergîs ü gül hayli letâfet verdi
Şimdi açıldı dahı yüzi gözi gülzârın G. 53/4

Taze sümbül, sevgilinin saçının Hintli bir kölesidir, gül bahçeleri de gül yanaklı sevgilinin güzelliği karşısında değersizdir:

Sümbül-i ter zülfünün Hindû gulâmıdır senün
Hâksâridur gül-i ruhsârunun gülzârlar G. 23/4

Sevgilinin boyu çimenliğin servisi, ağzı da gül bahçesinin goncasıdır; yüzdeki tüyler Hoten miski, yüz yasemin, ben de karanfildir:

Kad serv-i çemen yâre dehen gonca-i gülzâr
Hat müşg-i Hoten çihre semen hâl karanfül G. 57/3

Nasıl ki bahar gelmeden gül dalında gül bitmezse, gül bahçesinin seyrine anlam katan da sevgilidir:

Seyr-i gülşende ne hâsıl bile yâr olmayıcak
Şâh-ı gülden ne biter tâze bahâr olmayıcak G. 240/1

III. Diğer Yönlerden Gül

“Sevgili, gülden üstündür.”

Sevgili, yüzünü açtığında kırmızı yanakları görünür ve bahçenin gülü, nesrini, servisi, çam fıstığı o edalı yürüyüşlüyü kıskanırlar:

Açıl bâğun gül ü nesrini ol ruhsârı görsünler
Salın serv ü sanavber şîve-i reftârı görsünler G.55/1

Sevgilinin lale gibi olan yanakları gül yaprağından bile tazedir:

Berg-i gülden ruhi ol lâle-i ‘izârun terdür
Nükte fehm eyle begüm haylîce rengin yerdür G.107/1

Âşığın gönlü, güzellik bahçesinde sevgilinin boyunu ve yanağını gördüğünden beri gül, şimşir ağacı ve bahçe seyrine meyletmez:

Mâ’il olmaz gül ü şimşâd u çemen seyrine dil
Görelî gülşen-i hüsnünde kad u ruhsârun G. 276/5

“Gül, mevsim ifade eder.”

Gül çoğu zaman tek başına baharı temsil eder ve tabiat ülkesinde sultan olarak hükmünü sürmeye başlar (Ayvazoğlu, 1999: 359). Bahar, tabiatın yeniden dirilişini, gül bahçelerinin canlanışını ifade eder. İlkbahar gelmesiyle güller açılmış ve her taraf güzelleşmiştir, artık çiğ tanesi gibi gül bahçesine düşmenin zamanıdır:

Sahn-ı gülzâra düşersek demidür jâle-sıfat
Nev-bahâr oldı gül açıldı güzellendi çemen G. 358/4

Baharın getirdiği güzellikleri seyretmek, gonca gibi kapalı olan, daralan gönülleri gül gibi açmak için bir fırsattır:

Devr-i gül irdi gonca-sıfat olma teng dil
‘Azm eyle tarf-ı gülşene gül gibi açıl gül G. 287/1

“Gül, zaman ifade eder.”

Gül, bahar gibi ömrün kısalığıyla hayatın geçiciliğini de ifade etmektedir (Kurnaz, 1996: 220). Gül mevsimi, çabuk geçtiği için sakiden gül renkli kadehi vakit geçirmeden sunması istenir:

Sâkiyâ sür câm-ı gül rengi degül vakt-i direng
Gâyet-i evvel bahâr u âhır-ı eyyâm-ı gül G. 286/2

Gül bahçesinde gülün durma zamanı nasıl kısaysa gonca dudaklı sevgili de mecliste eğlenmeden hemen gider:

Bezme gelse bir dem eğlenmez gider ol gonca-leb
Az olur gülşende gâyet müddet-i ârâm-ı gül G. 286/6

Âşık, gül mevsiminde gül bahçesine gider ve onun inlemesine bülbülün feryâdı eşlik eder:

Mevsim-i gülde Bâkî'yâ gülşene varduğım bu kim
Nağme-i âh-ı bülbülün nâleme sâz-kârdur G. 88/5

Bâkî'ye göre gül mevsimi ile bayram (Nevruz) birbirinin dostudur. Baharın gelmesiyle güller açılır, tabiat canlanır, gönüller ülkesi bayram yerine döner:

Mevsim-i gül 'îd ile yâr u musâhib düşdiler
Birbirine iki dilberdür mahabbet gösterir G. 51/2

“Gül, işve ve naz eden bir sevgilidir.”

Gül, gül bahçesinde güzelliğini nazlı bir şekilde ortaya koyarak belalara düşmüş bülbülün (âşık) hâlini perişan eder:

Gülşende itdi nâz ile 'arz-ı cemâl gül
Kıldı belâlu bülbülü âşufte-hâl gül G. 60/1

Bülbül, yalvardıkça gül nazlanır ve sonunda açılarak sırrını ortaya koyar:

Subh-dem bülbül niyâz itdükçe geldi nâze gül
Râz-ı 'aşkı der-miyân itdi açıldı tâze gül G. 302/1

Gülün açılması bülbül (âşık) için bir müjdedir ve âşığın mutluluğudur:

Eyledi müjde-i gül bülbülü şâd u hurrem
Goncanun gönli açıldı güle düşdi şeb-nem G. 331/1

“Gül, sultandır.”

Bâkî, gülün çiçekler ordusunun pâdişâhı olduğunu belirtir ve bunu vurgulamak için “taht” sözcüğü ile gülü aynı beyitte özellikle kullanır:

Lâle hâven yakdı sûsen âsmânîler yine
Şâh-ı gül taht-ı zümürüd üzre seyrân eyledi K. 7/14

Gül, talih ve mutluluk baharında bahçenin açılan güzellik şâhidir:

Bağ-ı hüsn-i şâha bak görmek dilersen Bâkî'ya
Baht u devlet nev-bahârında açılmış tâze gül G. 301/5

“Gül, mutluluk ifade eder.”

Bâkî, bazı beyitlerde yine sözcüklerin çağrışım gücünden yararlanarak gülü, mutluluğun ve neşenin sembolü olarak gösterir. Şair, gönlün gül gibi mutlu ve neşeli olması için lale gibi olan kadehin elden düşürülmemesini ister:

Gül gibi olmak dilersen şâd u hurrem ey gönül
Lâleveş elden düşürme câmı bir dem ey gönül G. 300/1

İlkbaharın gelmesiyle gül bahçelerinin seyrine çıkılır ve goncanın açılıp gül şekline dönüşmesi gülün gülmesi şeklinde tasavvur edilir:

Nev-bahâr oldı gelün 'azm-i gülistân idelüm
Açalum gonca-i kalbi gül-i handân idelüm G. 323/5

Sevgilinin gül gibi açılıp gülmesine karşılık âşık ten kafesinde inleyen bir gönül kuşudur:

Sen gül gibi gülşende gülmekte açılmakda
İnler kafes-i tende mürğ-i dil-i nâlânım G. 338/5

“Gül ve Bülbül”

Gül, îlâhî güzelliği ve ihtişamı en mükemmel şekilde yansıttığı için iştihak içindeki ruhun sembolü olan bülbül tarafından sevilmiştir ve sonsuza kadar sevicektir (Ayvazoğlu, 1999: 92). Şaire göre kimi, sevgilinin yanağının gülünün inleyen bülbülü, kimisi de yalnızca sevgilinin yanağının mumunun pervanesidir:

Kimisi bülbül-i nâlân-ı gül-i 'âriz-ı yâr
Kimi pervâne-i şem'-i ruh-ı cânân ancak G. 46/2

Gül (sevgili), gül bahçesinin güzelliğini nazlı bir şekilde ortaya koyarak belalara düşmüş bülbülün (âşık) hâlini perişan eder:

Gülşende itdi nâz ile 'arz-ı cemâl gül
Kıldı belâlu bülbülü âşüfte-hâl gül G. 60/1

Bülbül (âşık) gam dikeninde ağlayıp inlemektedir; dikenler (rakip) ise çimenlikte goncalarla (sevgili) salınıp durmaktadır:

Hâr-ı gamda andelîb eyler figân u zârlar
Goncalarla salınur sahn-ı çemende hârlar G. 23/1

“Gül ve Âşık”

Bâkî, âşığın feryat etmesini, kanlı gözyaşları dökmesini ve kanlı aşk yarasını renk itibariyle kırmızı güle benzetir:

Açıldı dâğlar sînemde çâk itdüm giribânım
Mahabbet gülşeninde açılan gül-nârı görsünler G. 15/3

Âşığın âhlarının dumanı sevgilinin bulunduğu mekâna bulut olup âdeta gül suyu yağdırır:

Dûd-ı âhum ruhun hevâsıyla
Ebr olur yağdurur cihâna gül-âb G. 19/2

Sevgiliye kavuşma arzusu seher yeli gibi esince âşığın gözyaşı da taze gül yaprağı gibi dökülür:

‘Aşkun hevası esdi nesîm-i seher gibi
Eşküm döküldi pâyüne gül-berg-i ter gibi G. 503/1

“Gül ve Mey (Şarap)”

Bâkî, gülün kırmızılığı ile şarabın kırmızı renkte olması arasında ilgi kurar. Şarap meclisi âşığa gül bahçesi, şarap kadehi gül, sürahinin boğazından çıkan sesler de bülbül sesi gibi gelir:

Gülsitân-ı bezm-i şârâb u câm-ı mey güldür bana
Kulkul-ı halk-ı sürâhî savt-ı bülbüldür bana G. 3/1

Kadeh, şekil ve içerisindeki kırmızı şarabın rengi ile güle benzetilir:

Sâkiyâ câm-ı mey ne hoş gül olur
Eline kim alırsa bülbül olur G. 35/1

Gül gibi şaraba sahip olan âşık, kırmızı laleyi istemez; çünkü lalenin ortasındaki siyahlık âşığın gönlünü daraltır, gül gibi olan şarap ise gönle ferahlık verir:

Tîre-dildür lâle-i Nu’mânı ‘arz itmen bize
Gül gibi câm-ı şârâb-ı dil-güşâyâ mâliküz G. 191/6

“Gül ve Hz. Muhammed”

Tasavvufi sembolizmde gül ilâhi güzelliği ifade ettiği gibi Allah’ın mahbubu Hz. Muhammed’i de temsil eder. Gül her yönüyle Hz. Peygamber’e benzetilir, gülün kokusunu Resul-i Ekrem’in terinden aldığına inanılır (Kurnaz, 1996: 220).

Bâkî Divan'ında gül ve Hz. Muhammed'in birlikte anıldığı sadece bir beyte rastlanmıştır. Bu beyitte sahabeler çiçeklere, Ehl-i beyt (Hz. Peygamberin kendisi, Hz. Ali, Hz. Fatma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'den ibaret olan aile) de güle benzetilmiştir:

Döndi safâda encümen-i Mustafâ'ya bâğ
Hayl-i şükûfe zümre-i Eshâb u Âl gül G. 60/3

“Gül ve Hz. Yûsuf”

Klâsik Türk şiirinde adı en çok anılan peygamberlerden biri de Hz. Yusuf'tur. Güzelliği ile genellikle sevgili ona benzetilir. Ay ile güneşin ona secde etmeleri, kuyuya atılması, terazi ile tartılıp ağırlığınca altın karşılığında satılması, Züleyhâ ile olan mâcerâları, zindana atılması, güzel rüya tabir etmesi, Yakub'dan ayrı oluşu gibi pek çok yönüyle edebiyatta konu edilir (Pala, 1989: 526).

Bâkî, Hz. Yusuf'un kuyuya atılması ve kuyudan çıkartıldıktan sonra satılması, gömleğinin Zelihâ tarafından yırtılması gibi konuları güle ilişkilendirerek anlatır. Gülün topraktan çıkararak güzelliğini göstermesi, Hz. Yusuf'un atıldığı kuyudan çıkarılarak Mısır'da satılması hadisesi örneği ile ortaya konmuştur:

Geldi zuhûra çâh-ı 'ademden çıkup yine
Mizâna girdi Yûsuf-ı Ken'an-misâl gül G. 60/2

Bâkî, gülün yapraklarını (gömleğini) yırtan saba rûzgârı ile Hz. Yûsuf'un gömleğini yırtan Zelihâ arasında da benzerlik kurar. Şaire göre gülün yapraklarının yırtılmış gibi olması saba rûzgârı nedeniyle. Şair, gülün açılışını böyle güzel bir sebebe bağlar:

Gülün pirâhen-i Yûsuf gibi dâmân-ı çâk olmuş
Nesîm-i perde-der kıldı meger mekr-i Zelihâ'yı K. 15/6

Sonuç

Gül; güzel kokusu, rengi, şekli ve narinliği ile asırlardan beri insanları derinden etkilemiş, bütün kültürlerde seçkin bir yere sahip olmuştur. Gül, sevgili tipinin bütün özelliklerini taşıdığı için Klasik Türk edebiyatında da çiçekler sultanı olarak kabul edilmiştir. Tasavvufî sembolizmde gül, ilâhî güzelliği ve ihtişamı en mükemmel biçimde yansıttığı gibi Allah'ın mahubunu Hz. Muhammed'i de temsil eder.

Bâkî Divan'ında gül göstergesinin ele alındığı bu çalışmada “gül”ün hemen hemen bütün yönleriyle işlendiği görülmüştür. Sevgilinin yüzü, yanağı, ağzı, dudağı, kulağı, endâmı, âdete güle özdeşleşmiştir. Gül; dikenle, dalıyla, yaprağıyla, yaprağındaki çiğ taneleriyle, goncasıyla, açılmasıyla, görünüşüyle, bahçesiyle, gül bahçesindeki çağrışımlarla Bâkî'nin şiir dünyasında geniş yer tutmuştur. Sevgili, koynuna girilecek ra'na gülüdür. Gül, işve ve naz eden bir sevgilidir; sevgili gül olunca onun aşığı da sevgilinin bütün vasıflarını metheden bülbül olur. Gül, çiçeklerin sultanıdır; ancak sevgili bahçenin bütün çiçeklerinden ve gülden üstündür. Sevgilinin yanağı ve dudağı gülden daha kırmızıdır, gül ne kadar narin ve zarif olsa da sevgili kadar güzel değildir.

Şiirlerinde dinî ve tasavvufî unsurlara fazla yer vermeyen Bâkî, gül ve Hz. Muhammed ilişkisine sadece bir beyitte yer vermiştir; ancak dinin, tasavvufun önemli temalarından olan hayatın geçiciliği, ömrün kısalığı Bâkî'nin gülle birlikte işlediği temalar arasında yer alır.

Bâkî Divan'ında gül redifli altı gazelin bulunması ve pek çok beyitte "gül" motifinin kullanılması şairler sultanı olan Bâkî'nin, çiçekler sultanı olarak kabul edilen "gül"e verdiği önemi gösterir.

KAYNAKLAR

- Ayvazoğlu, B. (1999), *Güller Kitabı*, Ötüken Neşriyat, 5. Basım, İstanbul.
- Aksan, D. (1999), *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili*, Engin Yayınevi, 3. Baskı, Ankara.
- Bayram, Y. (2007), "Klasik Türk Şiirinde Duyguların Dili: Çiçekler" *Turkish Studies*, Volume 2/4 Fall.
- Devellioğlu, F. (2001), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitab evi, İstanbul.
- Erdoğan, M. (2007), *Bâkî Dîvânı'nda Bitkiler ve Çiçekler*, (Danışman, Zülfi GÜLER), (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Kortantamer, T. (1993) "Gül Kasidesi", *Eski Türk Edebiyatı Makaleler*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Kurnaz, C. (1996), "Gül", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 14, İstanbul.
- Küçük, S. (2002), *Bâkî ve Divan'ından Seçmeler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2. Baskı, Ankara.
- _____. (1994), *Bâkî Divanı*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Pala, İ. (1989), *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Parlatır, İ. (2011), *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yayınevi, 3. Baskı, Ankara.
- Uludağ, S. (2002), *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kocabı Yayınevi, İstanbul.